

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

КА ИЗВОРИМА РЕЧИ

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА
ЕТИМОЛОШКОГ ОДСЕКА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЗБОРНИК РАДОВА

Приредила

Марта Бјелетић

Аутори

† Павле Ивић, Александар Лома,
Јасна Влајић-Поповић, Марта Бјелетић,
Снежана Петровић, Марија Вучковић

БЕОГРАД

2013

Једнотомник — између популарног и научног речника*

0. Већина словенских, као и осталих европских језика, има модерне, најчешће једнотомне етимолошке речнике — по правилу настале након завршетка рада на обимним вишетошницима (нпр. *Snoj* за словеначки, *Rejzek* за чешки, *Wogůs* за пољски, *Шапошников* за руски језик).

1. Српски језик се у том погледу налази у специфичној ситуацији. Иако за њега (односно за српско-хрватски) постоји релевантан етимолошки речник (*Skok*), тај приручник је данас већ застарео (методолошки, у погледу коришћене литературе) и непотпун (не садржи обиље грађе која се појавила након његовог објављивања).¹ С обзиром на те околности, осамдесетих година прошлог века покренут је капитални пројекат новог свеобухватног етимолошког речника српског језика (ЕРСЈ), са најширим захватом у све штокавске говоре.² Будући да је у питању дугорочан подухват, чија ће реализација трајати годинама,³ временом је сазрела идеја о изради једнотомног речника који би нашој стручној и широј јавности представио етимолошку интерпретацију основног лексичког фонда српског језика.⁴

2. Према првобитној замисли овај речник је требало да буде намењен широкој публици, те је он по својој структури и неким методолошким ре-

---

* М. Бјелетић, Ј. Влајић-Поповић: Једнотомни етимолошки речник српског језика (методолошки аспект), *Зборник Майице српске за славистику* 83, Нови Сад 2013, 171–180.

¹ За списак новије литературе и извора уп. ЕРСЈ 1: 13–29; 2: 5–11; 3: 7–14.

² Детаљније о томе у Предговору ОС, VIII–IX.

³ Поред *Огледне свеске* (1998), до сада су објављене три свеске ЕРСЈ (2003, 2006, 2008), које обухватају речи од *а* до *бјенуши*.

⁴ Тој посла се подухватио део ауторског тима који ради на ЕРСЈ — Александар Лома, Јасна Влајић-Поповић, Марта Бјелетић и Снежана Петровић.

шењима сличан научно-популарним речницима (в. § 6.1.). Међутим, убрзо је дошло до промене концепције. Одлучено је да се повисе методолошки захтеви обраде и да се она у границама предвиђеног захвата спроведе што темељније, уз обавезно преиспитивање, у целини и у појединостима, досадашњих етимолошких решења у складу са актуелним ступњем развоја историјске и компаративне лингвистике. Непосредан исход тога посла био би речник намењен првенствено стручној јавности, који треба да пружи научни допринос на пољу словенске, балканске и индоевропске етимологије. Посредно би, на једној страни, из њега проистекла мрежа обрађених чворшних тачака лексичког фонда која би олакшала и убрзала даље писање великог речника, а на другој страни он би послужио као основица за краће и популарније верзије које би испуниле иницијалну сврху подухвата.⁵

3. Избор одредница извршен је на основу *Речника савременог српског књижевног језика с језичким саветником* Милоша Московљевића, који садржи око 50.000 насловних речи.⁶

3.1. Из тог корпуса издвојено је око 7.500 лексема основног лексичког фонда.⁷ Језгро садржи близу 4.000 најосновнијих и најфреквентнијих речи које не захтевају дефинисање значења (нпр. *али, бресква, дирајџи, ја, кућа, леј, њосле, чешајџи се, шума*). У ширем кругу се налазе такође општепознате, али мање фреквентне речи (нпр. *вајџијџи, гуњ, елем, ждрал, зајџиуријџи се, издашан, насумице, облайоран, џиријџи, рајџосиљајџи се, џиресејџи, ћаскајџи*), као и речи које припадају различитим регистрима и стиловима књижевног језика, уз које ће, према потреби, стајати семантичка дефиниција (нпр. *асџик, ћилкош, живојџис, наргиле, обојак, резеда, џиандем, ћумез, ујџива, црнорџизац, чајџирља, шеврдајџи*). Намера је да се за почетак обради само лексика ужег језгра, а да се остатак уврсти у друго, проширено издање.

⁵ У нашој средини несумњиво постоји интересовање за етимолошке приручнике, о чему сведоче скоро распродата издања прве три свеске ЕРСЈ. У даљој перспективи треба размишљати и о специјализованим етимолошким речницима (в. Бјелетић 2011: 296).

⁶ Речник је први пут издат у Београду 1966. године под насловом *Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником*, затим је фототипски прештампан 1990, а за ову прилику је коришћено треће издање из 2000. године, технички исправљено и усаглашено са савременим правописом. Осим оптималног обима, предност овог речника је и у томе што није оптерећен неологизмима који су ушли у српски језик током последњих пет деценија.

⁷ Овај број се веома приближава већ препознатој оптималној вредности од око 8.000 одредница колико би требало да обухвата једнотомни етимолошки речник једног језика. Ову општу процену Králik (2008: 189) подупире подацима о просечном броју одредница које садрже једнотомници словенских језика, нпр. Шанский/Боброва (око 10.000), Snoj (8.583 у првом издању, 9.415 у другом), Rejzek (преко 11.000), Boryś (4.600), Gluhak (1.800).

3.2. Овако дефинисан циљ подразумева да — у оквиру фонда домаће лексике — статус самосталних одредница имају само речи књижевног односно стандардног језика. Историјске и дијалекатске потврде не обрађују се посебно већ се помињу онда када су релевантне за тумачење насловне речи.⁸

3.3. Када су у питању речи страног порекла, носиоци одреднице могу бити не само позајмљенице као давно преузете и адаптиране стране речи које се више не осећају као такве (нпр. *занай̑и, ина̑и, кечига, ливада, рачун, хиљада, чорба, џак*) и одомаћени калкови тј. семантичке преведенице (нпр. *закључи̑и, излог, кишобран*), већ и оне туђице (варваризми, интернационализми, технички термини) које чине део општег савременог лексикона (нпр. *авион, лак, узур̑ира̑и, фо̑ишеља, херој, церемонија, чоколада, ш̑орет̑и*). За шири круг интернационализама, неологизама и терминологија појединих струка читаоци ће и даље морати да консултују речнике страних речи.⁹

4. Структура одреднице је четвороделна, при чему су сегменти јасно графички истакнути.

4.1. Први део садржи насловну реч, њену граматичку квалификацију, хронолошко одређење тј. датирање првог помена, затим пробране изведенице и изразе, а на крају и историјске потврде (старосрпске, српскословенске), уколико постоје.¹⁰ Семантичка дефиниција насловне речи даје се према потреби — у првом кругу по изузетку (нпр. у случају хомонима), а у другом онда када се процени да је то неопходно. Потоњи критеријум важи и за све изведенице наведене у првом делу одреднице.

4.1.1. Код одабира насловне речи поштује се лексемни принцип, што значи да се етимолошко гнездо разбија до нивоа посебног представљања формално-семантички осамосталених облика, какви су нпр. глаголски парови *дера̑и̑и* : *-дира̑и̑и, кида̑и̑и* : *-кину̑и̑и*; глаголско-именичко-придевски низ *клони̑и̑и се* : *кнону̑и̑и* : *кла̑а̑и̑и се* : *̑оклон* : *склон*; заменичко-придевски низ *се(бе)* : *засебан* : *ме̑јусобан* : *̑осебан* : *̑рисебан* итд. Разлог за издвајање у посебну одредницу може бити и сопствена етимолошка проблематика разматране речи, нпр. творбено проблематично *дажбина* према

⁸ О употреби дијалектизама у функцији етимолошке дискусије в. Влајић-Поповић 2013.

⁹ Поменути речници (в. § 0.) међусобно се разликују по степену укључивања интернационализама и неологизама (детаљније о неким од њих в. Králik 2001: 72–71; id. 2008: 189).

¹⁰ Старосрпске и српскословенске потврде иницијално се бележе у већем броју и дају се оригиналним писмом, а за грчке речи се користи алфавет (сходно правилима ЕРСЈ). У популарној верзији предвиђа се селективно навођење историјских потврда у савременој ћириличној транскрипцији, а грчког у латиничној.

да̄ӣи, семантички осамостаљено *доб̄ӣӣ* према *бӣӣи* ‘esse’, русизми *со̄ӣс̄ӣвен*, *с̄ӣособан* према *се(бе)*. Због ограничености речника на основни лексички фонд дешава се да носилац одреднице не буде исходна реч већ њена најфреквентнија изведеница, нпр. *звожђе* уместо *звонд*, *колац* уместо *кол*, *мајица* уместо *маја*.

4.1.1.1. Празне одреднице су намењене лакшем препознавању оних изведеница које се помињу и/ли тумаче на другом месту тј. под основном речју. Често је упућивање само олакшица за читаоце — код провидних веза као што је нпр. *веч̄ӣӣ* на *век*, *кӯӣњак* на *кӯӣ*, *ӣре̄ћи* на *ӣћи*. Понекад се празном одредницом указује на мање очигледне везе какве постоје међу паровима различитих типова, нпр. *изо̄й̄ачӣӣӣ* и *о̄й̄ак*, *ӣас̄* и *ӣо̄јас*, *ӣос̄ӣан* и *с̄ӣава̄ӣӣ*, као и на дублете, нпр. *гре̄й̄сӣӣӣ* и *греба̄ӣӣӣ*, *ӣада̄ӣӣӣ* и *ӣас̄ӣӣӣ*, евентуално на суплетивне основе, нпр. *јесам* и *бӣӣӣ*, *мене* и *ја* итд. Осим тога, празним одредницама се несамосталне глаголске основе упућују на одговарајућу одредницу, нпр. *-валӣӣӣ* на *ва̄ља̄ӣӣ*, *-весӣӣӣ*, *-ведем* на *водӣӣӣӣ*, *-весӣӣӣ*, *-везем* на *возӣӣӣӣ*, *-лива̄ӣӣӣ* на *лӣӣӣӣ*, *-не̄ӣӣӣ* на *носӣӣӣӣ*, *-зрей̄ӣӣӣ* на *назрей̄ӣӣӣ*. Изузетно се празне одреднице односе на ретке али етимолошки занимљиве речи, протумачене у склопу других одредница, нпр. архаизам *заувар* под интернационализмом *харизма*.

4.1.1.2. Речи без статуса посебне одреднице понекад се објашњавају у оквиру „туђе“ одреднице, са којом нису у етимолошкој већ у некој другој вези, нпр. *ласан* s.v. *лак*, *огрозд* s.v. *грозд*, *ӣла̄јваз* s.v. *оловка*, *ӣре̄й̄е̄ӣџ̄ӣка* s.v. *јасика*, *ӣӯлӣӣан* s.v. *лала*, чиме ће се знатно увећати број етимолошки обрађених речи.

4.1.2. Доследно се даје граматичко одређење како насловне речи одреднице, тако и њених изведеница. У принципу се наводе само генитивски завршетак и ознака рода за именице, завршетак презентске основе и ознака вида за глаголе, завршеци женског и средњег рода за придеве, ознака врсте речи за непроменљиве речи, а тек по изузетку и додатна одређења, ако постоји двострука парадигма глаголске промене, алтернативна именска основа, ако је неки падеж осим генитива јединине битан за етимолошку дискусију итд.¹¹

4.1.3. Датирање се за старије помене врши на нивоу века, а за скорије документоване речи, ако је то у извору назначено, и тачном годином прве писмене потврде. За први помен насловне речи узимају се и њене посредне

¹¹ Граматичка информација је у научно-популарним речницима различито заступљена, у неким чак и потпуно изостаје (в. Králik 2008: 190).

потврде (путем деривата, ономастике), уколико су посведочене раније од ње саме.¹²

4.1.4. Одабир изведеница врши се по комбинованом критеријуму који, с једне стране, настоји да прикаже творбени потенцијал насловне речи, а с друге тежи селективности изостављањем сасвим прозирних или пак секундарних деривата. Крајњи циљ је да се поброје реално коришћене речи које ће, пошто се једном нађу у првом делу одреднице, затим аутоматски бити евидентирани и у регистру на крају речника.¹³

4.2. У другом делу одреднице даје се порекло насловне речи.

4.2.1. Ако је у питању реч прасловенске старине (било аутохтона, било позајмљена), ту се даје њена прасловенска реконструкција и наводе паралеле из свих словенских језика.¹⁴ Исти принцип важи и за позније позајмљенице општесловенске распрострањености. Код млађих домаћих изведеница упућује се на изходни српску реч, етимологисану у самосталној одредници, нпр. *дакле* на *одакле*, *новац* на *нов*, *йоклон* на *клонийи* (*се*).

4.2.2. Када су у питању позајмљенице, у другом делу се по могућству даје непосредан страни предлошак (турски, грчки, мађарски итд.). У случају појединих интернационализама и међусловенских позајмљеница није увек могуће установити непосредни извор преузећа, па се тада наводи и њихов крајњи етимон. За разлику од домаћих речи, код којих се путем паралела из сродних језика долази до прасловенског предлошка, за позајмљенице се паралеле из других језика наводе у трећем делу одреднице, зато што нису од истог значаја за утврђивање етимологије речи. Код калкова се даје страна реч која је послужила као модел за домаћу творбу.

4.3. Трећи део је намењен дискусији везаној за најразличитија питања: изложено етимолошко тумачење, детаље творбе, семантичке помаке, податке који се тичу културне историје речи итд. Он по правилу почиње навођењем дубљих, балтских и осталих индоевропских паралела и евентуално праиндоевропског предлошка за домаће (прасловенске) речи односно одговарајућих пандана позајмљеницама (за грецизме и турцизме из балканских, за романизме најпре из романских, за интернационализме из главних европских језика итд.).

¹² Поменути речници се међусобно разликују и у погледу хронолошког одређивања одредница (в. Králík 2001: 74; id. 2008: 191).

¹³ О различитим приступима навођењу деривата у поменути речницима в. Králík 2001: 74; id. 2008: 190.

¹⁴ У овом погледу ће се српски речник разликовати од већине поменутих једнотомника (в. Králík 2001: 74–75; id. 2008: 191–192).

4.3.1. Етимолошка тумачења свODE се на пет основних случајева: а) решене етимологије (нпр. *глув*, *дебео*, *казан*); б) модификована или прецизирана постојећа решења (нпр. *гlačаиши*, *јасан*, *казна*); в) проблематизована општеприхваћена решења (нпр. *грана* : *граница* : *грануиши*, *каџак*, *леџиџи*); г) нова решења (нпр. *боговеџан*, *гломазан*, *сираџи*; *гоџов*, *длака*, *луд*);¹⁵ д) речи које и даље остају нејасне (нпр. *галама*, *клевеџа*). Код речи без општеприхваћеног тумачења аргумендују се два, евентуално три могућа решења, од којих једно може бити и ново, ауторско. Новине изложене у случајевима б), в) и г) могу се односити на различите хронолошке равни интерпретације речи: српско-хрватску, јужнословенску, прасловенску или индоевропску.

4.4. У четвртом делу се сумарно цитира коришћена литература пошто се у тексту одреднице не прецизирају аутори појединих решења. На првом месту је по правилу Skok, затим за домаће речи следе прасловенски, индоевропски или речници појединих словенских језика (уколико је решење преузето из њих), док се за позајмљенице наводе специјализовани речници и референтни етимолошки речник дотичног језика. Евентуални чланци или студије посвећени разматрању речи наводе се на крају. Знак да је у одредници изнето сасвим ново решење стоји на концу тог низа.

5. Речник ће бити снабдевен уводом, списком литературе и скраћеница, као и регистром српских речи поменутих у одредницама.

6. У току рада на речнику испоставило се да изненађујуће велики број речи основног лексичког фонда заправо нема јединствено прихваћено тумачење (нпр. *брава*, *гоџов*, *куџаиши*, *моџика*, *ручак*).¹⁶ Стога се тај рад не своди на компилацију из постојеће литературе, него доноси и знатан број нових решења (односно предлога или бар нових поставки проблема), од којих су нека садржана у већ објављеним радовима аутора речника, док се поједина формулишу по први пут (в. § 4.3.1.)¹⁷ — што је у складу са стручном наменом овог лексикографског подухвата (в. § 2.).

6.1. Из свега изложеног јасно је да описани речник представља својеврстан компромис између популарног и научног. Популаран је само по форми: избор речи је типичан за такве речнике, нема дефиниција значења, не

¹⁵ Понуђена тумачења само српских речи, о којима је мало или нимало писано, и оних општесловенских, о којима већ постоји богата литература, представљају различите нивое доприноса словенској етимологији.

¹⁶ Та чињеница је у складу са Мејеовом „рачуницом“ да је само једна десетина индоевропске лексике етимолошки јасна (в. Králik 2001: 75).

¹⁷ Подробно о доприносу неких конкретних ауторских решења из српског једногмника славистици и индоевропеистици в. Loma 2011; id. 2012.

даје се комплетан творбени инвентар, не прецизирају се аутори појединих етимолошких тумачења, а с друге стране — ванлингвистичке занимљивости, атрактивне читаоцима, помињу се кад год је то могуће. По својој суштини овај речник је научан: садржи прве помене, паралеле из свих словенских и многих несловенских језика, продубљену дискусију, нова решења, податке о експанзији наших речи у суседне језике, а све то на бази најновије етимолошке литературе — славистичке, балканолошке и индоевропеистичке.

6.2. Сви горепоменути етимолошки речници последње генерације нашли су своје место негде на скали између популарног и научног. Посматран у том контексту, методолошки профил нашег речника показује се као специфично најближи капиталним етимолошким речницима словенских језика (какви су за своје време били нпр. Vasmer или Machek). Упркос ограничености на основни лексички фонд, за то га квалификује управо садржај трећег дела одреднице (в. § 4.3.). Превага научне компоненте над популарном у великој мери је условљена чињеницом да се овај једнотомник ради у функцији вишетомног *Етимолошког речника српског језика* (в. § 1.–2.)¹⁸.

7. Као илустрација описаног методошког поступка у прилогу се наводи узорак од осам одредница којима су представљене речи различитог порекла.

гвђжђе -а п. (XIV), такође *гвђжђа* pl. ‘кљуса, замка, клопка’, *гвђзден* adj., *гвђжђара*, *гвђжђарија* f. coll. ◀ Од стсрп. **ГВОЗДИЕ** (читај: *гвоздје*) coll. ‘клинови (као део воденичног прибора)’, даље и ‘метал од којег се клинови кују’ ▲ Семантички помак је био извршен до XV в., када се први пут бележи придев *гвозден* у примени на ножеве. С.-х. заст. *гвђзд* ‘клин, ексер’ је од псл. **gvozdь(jь)*, уп. стсл. **ГВОЗДЬ**, **ГВОЗДИИ**, мак., буг. *гвозд*, пољ. *gwózdź*, длуж. *gózdź*, глуж. *hózdź*, рус. *гвоздь*, укр. *гвоздь/гвіздь*, блр. дијал. *гоздзь*, вероватно у вези са псл. *gvozdь ‘шума’, стсрп. **ГВОЗДЬ** ‘исто’, данас са-

мо у топонимији (*Гвоздац*), ако се узме да је реч изворно означавала зашиљен дрвени колац (уп. сличну семасиологију код **бђр**). Из других ие. језика пореди се гот. *gazds* ‘колац’, стисл. *gaddr* ‘колац, шпиц’, срисл. *gat* ‘врбова граница’ < ие. **ghazdh-*, даље срп. *gass* ‘изданак’, лат. *hasta* ‘мотка, држаље, копље’ (< ие. **ghast-*), а са друге стране, нем. *Quast(e)* ‘кита, ђуба; песа’ (< ие. **gyos-d-*). ● Skok 1: 643; ЭССЯ 7: 185–186; SP 8: 317–318; ESJS 201 s.v. *gvozdь*.

дђпасти (се) -ђаднђм (се) pf. (XV), *дђђадађи се* impf., *дођђдљив* adj., *дођђдљивосђи* f. ◀ Провербална сложеница од

¹⁸ Имајући у виду Малкилову поделу научно-популарних речника на оне који настају на основу монументалних научних речника и оне који се пишу као претходница таквим речницима (в. Králik 2008: 188), овај једнотомник би, упркос томе што је велики речник већ започет, ипак припадао другој групи.

до и пасти ▲ Нерефлективно *доиасѣи* у народном говору значи ‘доћи, стићи’, нпр. у НП: *црни Арай њод Солун доиаде*, ‘прискочити’: *Војин њаде а Јован доиаде*, | *ѡе уваѣи рањена Војина*, ‘припасти некоме, снаћи га’: *а ѡако ѡе мука не доиала*, већ стрп.: *и јако би их која ѡешкоћа доиала оѡи које годѡ сѡране* (XV в.). Та значења су стара, уп. слч. *dopadnut* ‘пасти; испасти, свршити се; ухватити, затећи некога (на делу)’, чеш. *dopadat* ‘падати, затицати, доспевати; испадати’, пољ. *dopaść* ‘долетети, дојурити, насрнути’. Претпоставља се да је у рефлексивном значењу ‘свиђати се, годити’ реч у српско-хрватском (од XVIII в.), као и у слн. *dopásti*, *-pádem* (од XVI в.), семантичка преведеница нем. *gefallen* (у изразима као *es gefällt mir* ‘допада ми се’), која се раширила са кајкавско-чакавског северозапада; немачко значење ‘добро, како треба пасти’ вероватно се развило преко коцкарске терминологије. Међутим, распрострањеност овог значења на целом штокавском подручју и у бугарском (*допадам (се)* ‘одговарати, одговарати намени, бити сличан; свиђати се’ = *допадна ми (се)* ‘одговара ми, свиђа ми се’), као и то што се среће у народној поезији (*ниједан се не доиаде були*), указује на могућност домаћег развоја, у којем је посредујућа карика могло бити значење ‘оставити утисак, учинити се’ (ЦГ, Дубр.), нпр. *доиаде му се слаба* ‘учини му се рђава (пушка)’, уп. чеш. *dopadat* такође и у значењу ‘личити’. ● Skok 2: 615a s.v. *pásti*²; Михајловић 1982–1984: 83; Snoj 118–119; Kluge 337.

ѡзлет -а m. (XIX), *ѡзлеѡнѡик* m., *ѡзлеѡнѡичкѡи* adj. ◀ Поствербал од *ѡзлеѡ(ј)еѡи*, в. **лѡтети**, као калк за нем. *Ausflug* ▲ Нем. реч се изводи од *ausfliegen* ‘изле-

тети’ и изворно је означавала први лет младих птица и прво пролећно излетање пчела, од XVIII в. и привремен одлазак људи из места боравка. ● Skok 1: 290 s.v. *lètjeti*; Kluge 75.

јѡлов -а, -о, adj. (XIV), *јѡловѡсѡи*, *јѡловица* ‘јалова овца’, *јѡловина* f., *јѡловиѡи* impf. ‘кастрирати’, *ѡјаловѡиѡи*, *ѡзјаловѡиѡи се* pf.; стрп. **ѡловѡ** (**ѡвѡца**, **ѡвѡвѡ**) ◀ Од псл. **(j)alovъ(jь)*, уп. цсл. **ѡлова** adj. f., **ѡловѡ**, мак. *јалов*, буг. *јлов*, слн. *ја-лов*, слч., чеш. *jalový*, глуж., длуж., пољ. *jalowy*, рус. *яловый*, укр. *яловий*, блр. *ялавая* adj. f. ▲ Псл. придев има тачне паралеле у лет. *ālava* ‘јалова крава’, лит. дијал. *olaus* ‘неожењен’, ако се не ради о позајмљеницама из словенског, што с обзиром на одсуство *j-* у њима није вероватно. Балтски облици говоре у прилог секундарности ликова без *-ov-* слн. дијал. *jāl* и рус. дијал. *јалая*. Из употреба јасно излази да се придев првобитно примењивао на јалове женке домаћих животиња, пре свега на краве и овце које не дају млеко, а тек секундарно на неплодне мужјаке, жене, мушкарце, земљиште итд. Као сточарски термин, могао би бити псл. позајмљеница из дијалекта иранских Скита у којем је *d* прелазило у *l*, изведен од (хипотетичног) скит. **ālu-* ‘храна’ = ав. *ādū-* ‘жито’, согд. **dwk < *ādu-ka-* ‘исто’, од корена који је у **јѡсти**, с обзиром на то да се јалове животиње кољу за јело. Против везе са лет. *jels* ‘сиров, незрео’, лит. *jelas* ‘неслан, пресан’ и даље са гр. *ἄλος* ‘некористан, узалудан’ (о стварима) говоре и семантика и фонетика (бсл. **ālavas*, без **j-*). ● Skok 1: 751–754; ЭССЯ 1: 67–68; NIL 212; Vaillant 4: 440; A. Loma, SEB 1/2000: 347.

кѡпа -е f. (XIV), *кѡпица* dem., *кѡпѡѡина* augm.; стрп. **капа** ◀ Од познлат. *sarpa*

‘капуљача; плашт са капуљачом’ ▲ Изворно значење лат. речи чува се у романским језицима: ит. *sappa*, шп. *sapa*, фр. *chape* ‘(свештенички) плашт, мантија, (мушка) кабаница’; из романског и сргр., нгр. *кэл(π)α* ‘огртач’, алб. *kápë* ‘плашт са капуљачом’. У герм. и слов. језицима се преко ‘капуљача’ развило данашње значење: нем. *Kappe*, енгл. *cap*, рус. *капа*, буг. *капа* ‘капа’. Стрп. *каџа* се односи на део одеће православних свештеника и монаха, пре на монашки огртач са капуљачом него на капу; као термин из сфере православног хришћанства вероватно је дошао грчким посредством. Напротив, стрп. *каџуч* (одећа световних лица) изводи се из ит. *sappuccio* ‘капуљача’. Одатле изведено име фрањевачког реда „мале браће“ *каџуцина*, путујућих калуђера-просјака одевених у мантије са капуљачама, преузето је у скорије време као *каџућино* < ит. *sappucino* или *каџуцинер* < нем. *Kapuziner*. Тај напитака, настао у Бечу, назван је тако јер својом смеђом бојом подсећа на капуцинску одору. Уп. **пелерина**, изворно ‘одећа ходочасника’. Семантички развој у ‘капа, покривало за главу као засебан део одеће’ условио је да реч у свом првобитном значењу буде замењена изведеницом *каџуљача*, начињеном према *кукуљ-ица*, *кукуљ-ача* < лат. *cucullus* ‘капуљача’, уп. **закукуљити**. В. **капџт**, **капџла**. ● Skok 2: 38–39; Snj 256; БЕР 2: 213; Vasmer 1944: 7.

лџчити -џм impf. (XIII), *од-*, *раз-* pf.; стрп. **отъ-**, **раз-лоџчити** ◀ Од псл. *lǫčiti, *lǫčq* (*se*), уп. стсл. **лжчити**, мак. *лачи*, буг. *лџа*, слн. *lǫčiti*, слч. *lǫčit’ sa*, чеш. *loučiti*, длуж. *lucyś*, пољ. *lączyc*, рус. дијал. *лучить*, укр. *лџити*, блр. *лучыць* ▲ Псл. глагол је итератив-каузатив од *lǫkti ‘кривити’ (уп. **лџцати се**,

лџк, **лџка**) и има блиске формалне паралеле у лит. *lankyti*, *lankai* ‘навраћати, посећивати’, лет. *liucīt*, *lioku* ‘савијати, покретати, усмеравати’. Изворно сточарски термин: *‘усмеравати грла стоке да се једна од других одвоје или окупе’ (уп. *лучийи жагањце од оваца*); симплекс *lǫčiti поред ‘раздвајати’ у северним слов. језицима значи и ‘окупљати, повезивати’, што је последица утицаја превербалних облика, с једне стране **ot-*, *orz-lǫčiti, с друге *сџ-lǫčiti*. В. **џлука**. Није сродно са **слџчџј**, где је -у- од псл. *u а не од *ǫ. ● Skok 2: 324–325; ЭССЯ 16: 132–134; 162–163.

мириџати *мириџем* impf. (XV), *за-*, *на-*, *џо-мириџати* (*се*) pf., *мириџ м.*, *мириџсан*, *-сна*, *-сно*, *мириџлав* adj.; стрп. **миџсати** ◀ Од гр. *μυρίσαι* ‘намирисати’ ▲ Балкански грецизам, уп. буг. *мириџам*, рум. *a miroși* ‘њушити’. Гр. глагол изведен је од гр. аор. *μύρωσαι* од *μύρονεῖν* = *μυρίζεῖν* ‘мазати мириџлавим уљем’, а ово од именице *μύρον* п. ‘мириџлаво уље за мазање, парфем’, која је и сама ушла у старосрпски као **миџо** (писано и **мџо**) ‘освештано уље за помазивање’ (уп. *мироџомазати*, *мироџомазаник*), такође ‘мирисна течност из моштију светаца’ (уп. светитељско име Стефана Немање *Симеон Мироџочиви*). Именица *μύρις* (уп. буг. *мириџ*, рум. *miros* ‘њух’) је поствербалног постања. Сходно своје пореклу, испрва је имала значење козметичког средства и пријатног мириса, али је временом истисла слов. *воњ(а)* као неутралан назив за сваки предмет опажања чулом њуха и сузила му значење на непријатан мирис, **зџдах** (уп. **воњати**, српсл. **блага воня** ‘пријатан мирис’), а делимично је потиснула и **њуџ** у значењу чула, па се каже *чуло*

мириса; за дѹх *‘мирис’ в. милòдох s.v. мѣо. Уп. мирòђија. • Skok 2: 428–429; Vasmer 1944: 99; БЕР 4: 116–117.

сѣбља -e f. (XV) сѣбљасѣ adj., сѣбљица dem., сѣбљѣрка f.; стерп. **САБЛА**, **САБИНА** [читај: сѣбја] ◀ Општесловенска позајмљеница из непознатог извора, уп. мак. сѣбја, буг. сѣбја, сѣбља, слн. sãblja, слч. šablja, чеш. šavle, длуж. zablja, sãbla, пол. szabla, струс. сѣбля, рус. сѣбля, укр., блр. шѣбля ▲ Реч је најраније посведочена у руском летопису где означава оружје турских народа, Хазара, којима су Словени плаћали данак у VIII в., и Печенега, под 968. годином. Код Срба се јавља у XV в. као назив за карактеристично оружје османских Турака; од приближно истог времена посведочена је и у пољском као и у мађарском (szablya); словенским, а можда и мађарским посредством ширила се даље по Европи, уп. рум. sãbie, алб. (дијал.) sãblë, sãbjë, мађ. szablya, ит. sciabola,

лит. šišblë, šöblë, лет. šable, нем. Säbel, Sabel, затим хол. sabel, фр., енгл. sabre, шп. sable. У мађарском реч нема етимологије (старо извођење од szab ‘сећи’ одбацује се као творбено неприхватљиво) и пре је позајмљена из словенског (српско-хрватског?) него обратно, али се не тумачи ни из словенских језичких средстава. Вероватно је, као и сама релија коју означава, источног порекла, иако досадашњи покушаји тумачења из турских и, шире, алтајских језика (киргиског, протобугарског, тунгуског) нису изнели на видело убедљив етимон. Код Словена изгледа да се ширила са истока на запад; изворни лик јој се може реконструисати и као *sabl’a (са етимолошким l) и као *sãbja. • Skok 3: 181–182; Фасмер 3: 541; Bezlaј 3: 212; Snoј 636; БЕР 6: 398–399; Borys 590; EWU 1379; Kluge 778; Г. Добродомов, *Этимология* 1968: 192–194; М. Stachowski, SEC 9/2004, 133–141.